

PIOTR FRĄCKOWIAK
Kołobrzeg

**TABELA KREDYTOWA MIASTA KOŁOBRZEG Z 1718 ROKU
JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD FINANSAMI NOWOŻYTNEGO MIASTA**

W Archiwum Państwowym w Szczecinie w zespole Akta Miasta Kołobrzeg zachowała się tzw. *Credit Tabelle der Stadt Colberg*¹, pochodząca z 1718 r. Omawiana jednostka archiwalna składa się z 29 spisanych ręcznie i połączonych ze sobą arkuszy, na których umieszczono kolejno ponumerowane tabele. Każda z nich poświęcona jest kredytom udzielanym miastu przez różnych kredytodawców (*Primordial Creditoris*). Kredyty były udzielane na procent przez kościoły, przytułki, a także osoby prywatne. Osobną grupę stanowiły pieniądze pobierane prawdopodobnie za spisywanie testamentów przez urzędników miejskich. Wydzielono również świadczenia kilkuletnie. Ostatnia karta przedstawia podsumowanie wszystkich kapitałów i odsetek. Dane zawarte w Tabeli Kredytowej dostarczają interesujących informacji na temat kredytów, jakie zaciągało miasto, i mogą stanowić dobry punkt wyjścia do dalszych badań nad finansami pomorskich miast w okresie nowożytnym, zwłaszcza nad ich zobowiązaniami finansowymi. Przed omówieniem zawartości tej tabeli należy przedstawić pokrótce historię finansów i gospodarki miasta w omawianym okresie.

Od chwili przejęcia Kołobrzegu przez Brandenburgię w 1653 r. w wyniku pokoju westfalskiego z 1648 r. miasto odgrywać miało na Pomorzu znaczą-

¹ Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej APS), Akta Miasta Kołobrzeg (dalej AMK), sygn. 3641: Credit Tabelle der Stadt Colberg 1718.

cą rolę, zwłaszcza militarną². Polityka Hohenzollernów polegała na unifikacji Pomorza z ich państwem oraz na wprowadzaniu, choć nie od razu, ścisłej kontroli nad miastami, szczególnie zaś nad ich finansami³. Wynikało to z niegospodarności miast, zarządzanych przez rady, których działania często prowadziły do nadużyć finansowych⁴. W 1698 r. Fryderyk III powołał Komisję do Uporządkowania Spraw Miejskich z dyrektorem Komisariatu Wojennego na czele⁵. Jej regulacje, mające na celu stymulację rozwoju miast, nie zostały wprowadzone w życie, gdyż na przeszkodzie stanęła wojna północna, która doprowadziła Pomorze pruskie do całkowitej ruiny gospodarczej. W tej sytuacji Fryderyk Wilhelm I musiał reformy zacząć od nowa, opierając się jednak w znacznej mierze na aktach z 1699 r.⁶ Celem kolejnych instrukcji i zarządzeń z lat 1703, 1712, 1713, 1714 i 1717 była przemiana *samorządu miejskiego w organ państwowo-samorządowy, poddany ścisłej kontroli państwa*⁷. Dla niniejszych rozważań ważne jest szczególnie zarządzenie z 6 marca 1713 r., *ograniczające możliwość wydatkowania przez rady środków finansowych i zaostrzające ich kontrolę*⁸. Od roku 1714 władze pruskie *wprowadziły kontrolę miejskich ksiąg finansowych. Stwierdzono wtedy katastrofalny stan gospodarki i wzrastające stale zadłużenie miasta wyrażające się sumą 102 680 florenów*⁹. Stan zadłużenia miast

² Pisze o tym prof. Edward Włodarczyk, zaznaczając, że Hohenzollernowie rozpoczęli przejmowanie ich pierwszego portu morskiego od twierdzy. Zob. E. Włodarczyk, *Pomorze w państwie brandenbursko-pruskim w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, w: *Polska i Pomorze Zachodnie w XVI–XVIII wieku*, red. K. Kozłowski, Szczecin 1994, s. 46.

³ Zob. Z. Szultka, *Umocnienie absolutyzmu, narodziny militarizmu i rozwój pruskiej administracji. Sądownictwo*, w: *Prusy w okresie monarchii absolutnej*, red. B. Wachowiak, Poznań 2010, s. 65–132.

⁴ Zob. Z. Szultka, *Stosunki społeczne i polityczne w miastach od początku XVIII wieku*, w: *Historia Pomorza*, t. II: *Do roku 1815*, cz. 3: *Pomorze Zachodnie w latach 1648–1815*, red. G. Labuda, Poznań 2003, s. 229–230.

⁵ Tamże, s. 232.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 232–233; zob. E. Włodarczyk, *Pomorze w państwie brandenbursko-pruskim...*, s. 52–53.

⁸ Z. Szultka, *Stosunki społeczne i polityczne w miastach...*, s. 232.

⁹ H. Lesiński, *W państwie brandenbursko-pruskim (1653–1806)*, w: *Dzieje Kolobrzegu (X–XX wiek)*, red. H. Lesiński, Poznań 1965, s. 97. Wspomina o tym również Hermann Riemann, pisząc, że tak jak w przypadku wydatków z kasy miejskiej potrzebne było pozwolenie władz, tak i w przyszłości również zaciąganie kredytów będzie wymagać pozwolenia komisji ratuszowej, co było wynikiem lekkomyślnego zaciągania długów. Zob. H. Riemann, *Geschichte der Stadt Colberg. Aus den Quellen dargestellt*, Colberg 1873, s. 450.

pomorskich dobrze zilustruje następujący cytat: „*Blisko połowę wszystkich wpływów miasto przeznaczalo na spłatę długów i rent [...]*”¹⁰. Polityka państwa przyniosła jednak efekty, gdyż w wyniku *drobiazgowych kontroli, wielkich oszczędności, likwidacji klikowości, rewizji kontraktów miejskich, ścisłego przestrzegania budżetów oraz innych działań, już pod koniec lat dwudziestych niektóre miasta uporaly się z długami i uzyskiwały dodatnie bilanse finansowo-gospodarcze*¹¹.

Tabela będąca przedmiotem niniejszych badań jest świadectwem owych szczegółowych kontroli finansów przeprowadzanych przez państwo pruskie, ale także pokazuje problemy, z jakimi borykał się Kołobrzeg w okresie zawirowań gospodarczych na Pomorzu. Podane informacje pozwalają na prześledzenie kredytów udzielnych miastu, wraz z ukazaniem ich przeznaczenia. Miasto brało kredyty głównie na budowę portu (*Zum Hafen bau*) oraz jego naprawę, na bieżące wydatki (*Zu der Stadt nutzen*), w celu zwrotu zaciągniętych kapitałów (*zu abhebung Capitalien*) czy też na budowę młyna, wzmocnienie drogi na grobli (*Zu besserung der Damme und Wege*) lub budowę wieży ratusza (*Zum Rathhaus Thurm bau*). Suma wszystkich środków pieniężnych i rent będących długami miasta wynosiła 65 939 talarów, 17 groszy i 9 fenigów¹². Roczne odsetki (*Jahrlichen Interessen*) od wspomnianej kwoty wynosiły 2743 talary, 10 groszy i 4 fenigi. Podana suma spłacanych rocznie odsetek kłóci się z liczbami umieszczonymi przez Henryka Lesińskiego w tabeli przychodów i rozchodów miasta, w której dla roku 1711 badacz ten podaje spłatę długów i rent w kwocie 6679 florenów, a dla roku 1730 – w kwocie 5673 talarów¹³. Według opracowania Lesińskiego praktycznie do połowy lat pięćdziesiątych XVIII w. średnia roczna spłacanych zobowiązań utrzymywała się na poziomie 5000–6000 florenów lub talarów. Nagłego spadku obciążeń miasta o prawie 3000 talarów w roku 1718 nie można wytłumaczyć w sposób zadowalający bez przeprowadzenia dalszych badań finansów miasta w jego rejestrach.

Kolejnych interesujących danych dostarczają podane w tabeli daty zaciągania kredytów. Większość z nich, oprócz daty rocznej, zaopatrzone również w datę dzienną, co świadczy o skrupulatności urzędników w kwestiach finanso-

¹⁰ H. Lesiński, *W państwie brandenbursko-pruskim...*, s. 97.

¹¹ Z. Szultka, *Przemiany w ustroju, rozplanowaniu i zabudowie miast*, w: *Historia Pomorza*, t. II, cz. 3, s. 729.

¹² Z tego 18 266 talarów pochodziło od kościołów, 2471 z przytułków, 10 602 z testamentów oraz 34 595 od osób prywatnych. APS, AMK, sygn. 3641, folge 29.

¹³ H. Lesiński, *W państwie brandenbursko-pruskim...*, s. 98, tab. 9. Należy zwrócić tu uwagę na 19-letnią lukę w tabeli między rokiem 1711 i 1730.

wych. Ważniejszy wydaje się jednak fakt, że część pieniędzy miasto pożyczało już w latach trzydziestych XVII w., a nawet i wcześniej. Na przykład w latach 1628 i 1630 Kołobrzeg pożyczył odpowiednio 175 i 2000 talarów *Zu contentirung der Kaiserlichen Soldaten*¹⁴. Większość pożyczek zaciągnięto jednak w drugiej połowie XVII w. i na początku następnego stulecia. Ich zabezpieczeniem hipotecznym były ogólne dobra miejskie i ziemie należące do miasta (*Generalis Stadt guter et Ackerwerck*), oprocentowanie zaś wynosiło zazwyczaj od trzech do pięciu procent w skali rocznej, z tym, że zdarzały się jego obniżki, co być może było efektem świadomego działania państwa, które, aby ułatwić spłatę długów miastu, obniżało oprocentowanie kredytów. Ostatnią kolumnę tabeli stanowi wykaz ksiąg, w których dokonano rejestracji kapitału, z którego miano płacić odsetki (*Aus welchen Fonds die Zahlung geschehen*). Są to głównie księgi kamery miejskiej, ale także księgi portowe i łąk końskich.

Przyjrzyć się należy również wspomnianym wydatkom miasta na wszelkiego rodzaju prace budowlane. Zaliczyć do nich można rozbudowę portu i jego naprawę. Wojna trzydziestoletnia nie oszczędziła kołobrzieskiego portu. Większość urządzeń portowych została zniszczona, ale był to również wynik sztormów z lat 1645 i 1649¹⁵. Miasto starało się odbudować tę infrastrukturę: *W 1661 r. powstały nowe nadbrzeża i molo portowe oraz rozpoczęto naprawiać port*¹⁶. Starano się również utrzymać port w dobrym stanie, jednak i te wysiłki zostały zniweczone silnymi sztormami w latach 1691 i 1693¹⁷. Pogorszyło to stan urządzeń portowych, a ówczesną sytuację portu oddaje dobrze następujący cytat: *W 1704 roku port był także zaniedbany i zapiaszczony, tak, że mogły doń wchodzić jedynie małe statki o pojemności 40 łasztów. Planowane pogłębienie portu nie doszło jednak do skutku*¹⁸. Znamienne, że na realizację zamierzonych celów władze miasta musiały zaciągać liczne zobowiązania finansowe także u osób prywatnych¹⁹. Potwierdza to tabela będąca przedmiotem tego artykułu. Znaleźć w niej można liczne wpisy dotyczące sum pożyczonych przez miasto na budowę portu w różnych latach,

¹⁴ APS, AMK, sygn. 3641, folge 24. Szwedzi zajęli Kołobrzeg dopiero w 1631 r.

¹⁵ H. Lesiński, *Handel morski Kołobrzegu w XVII i XVIII wieku*, Szczecin 1982, s. 114.

¹⁶ Z. Szopowski, *Małe porty Pomorza Zachodniego w okresie do drugiej wojny światowej*, Poznań 1962, s. 285.

¹⁷ H. Lesiński, *Handel morski Kołobrzegu...*, s. 116–117. Warto zaznaczyć, że państwo nie chciało pomóc w sfinansowaniu odbudowy zniszczonego portu.

¹⁸ Z. Szopowski, *Małe porty Pomorza Zachodniego...*, s. 286.

¹⁹ H. Lesiński, *Handel morski Kołobrzegu...*, s. 118.

ale zdarzają się również notatki odnoszące się bezpośrednio do wspomnianych wyżej wydarzeń. I tak, kościół pw. Świętego Jerzego w latach 1691 i 1692 przeznaczony na naprawę portu odpowiednio po 175 i 300 talarów, których miastu nie udało się spłacić do 1718 r.²⁰ Na ten sam cel Kołobrzeg pożyczył w 1694 r. 57 talarów i 8 groszy od kościoła Świętego Ducha²¹. Nie były to, jak widać, kwoty duże w porównaniu z całością kosztów odbudowy portu, które w poszczególnych latach osiągały następujące wielkości: w 1691 r. – 2644, w 1692 r. – 3269, w 1693 r. – 2900, w 1694 r. – 2097, w 1695 r. – 2100 talarów²². Jeśli jednak dodać do tego pieniądze przeznaczone na odbudowę portu, które zapewne w znacznym stopniu spożytkowano na jego naprawę i utrzymanie, suma zobowiązań miasta w tej kwestii znacznie wzrośnie. Naturalnie budowa portu, ze względu na specyfikę prac oraz ich rozmiar, była najkosztowniejszym z przedsięwzięć władz miasta. Drugim kosztownym zabiegiem była budowa wielkiego młyna²³, na którą Kołobrzeg pożyczył 3683 talary i 8 groszy. Inne budowle nie pochłaniały aż takich sum lub też miasto nie potrzebowało na nie aż tak wielkiego wsparcia. Przykładami mogą być naprawa oraz ulepszenie grobli i drogi (zapewne chodzi o drogę na grobli), na co przeznaczono łącznie 111 talarów, a na budowę wieży ratusza – 66 talarów i 16 groszy, które to długi zostały szybko spłacone²⁴.

Opisywana tabela daje znacznie więcej przykładów różnych inwestycji, na które miasto potrzebowało gotówki, i dlatego może być interesującym źródłem danych do badania finansów Kołobrzegu od początku XVII w. do roku 1718. Ponadto tabela ta jest przykładem polityki państwa pruskiego, wynikającego dogłębnie w sprawy nie tylko administracyjne, ale i gospodarczo-finansowe miast Pomorza w celu ich zunifikowania po 1653 r. z resztą państwa pruskiego²⁵. Wartościowych informacji dostarcza również *Credit Tabelle* w kwestii wysokości kredytów, które wahały się od kilkunastu do kilkuset talarów. Źródło to wymaga jednak dalszych studiów i z powodzeniem może się stać punktem wyjścia do prac nad sprawami finansowo-gospodarczymi miast pomorskich w omawianym okresie.

²⁰ APS, AMK, sygn. 3641, folge 3.

²¹ Tamże, folge 4.

²² H. Lesiński, *Handel morski Kołobrzegu...*, s. 118, przyp. 11.

²³ W omawianym okresie Kołobrzeg posiadał wielki młyn i mały młyn. Zob. tamże, s. 55.

²⁴ APS, AMK, sygn. 3641.

²⁵ Zob. E. Włodarczyk, *Pomorze w państwie brandenbursko-pruskim..., passim*; Z. Szultka, *Umocnienie absolutyzmu...*, s. 65–132.

**KOŁOBRZEG'S CREDIT TABLE FROM THE YEAR 1718
AS A SOURCE FOR STUDYING FINANCES OF EARLY MODERN TOWNS**

SUMMARY

The aim of the following contribution is to examine the finances of the Early modern city of Kołobrzeg through the prism of its debts. This is possible thanks to the Credit Tabelle der Stadt Colberg from the year 1718 containing information concerning credits raised by the city from various debt holders. The article shows the tragic financial condition of Pomeranian towns and the attempts to heal them undertaken by the authorities. Thanks to this table, one obtain information not only about Kołobrzeg's expenses for which the city took credits, but also about the mortgage and whether the credits were paid off. This source also allows an insight into the Prussian state politics penetrating not only the administrative, but also economically-financial affairs of Pomeranian towns in order to unify them with the rest of the country.

Piotr Frąckowiak